

PERSPECTIVA

LEGNICKIE STUDIA TEOLOGICZNO-HISTORYCZNE

Rok XVIII 2019 nr 1 (34) s. 175-190

MIROSŁAW RUCKI*

SAMOWYCHOWANIE W KRYZYSIE: PROPOZYCJA DLA RUCHU WIERNYCH SERC

Pomysł utworzenia programu pracy duszpasterskiej z osobami w kryzysie małżeńskim, w sytuacji zdrady, porzucenia, rozwodu bądź separacji wypływa z jego braku. Z relacji osób zainteresowanych wynika, że „obrońcy węzła małżeńskiego” jako rozwiązanie problemu czasem sugerują rozwód, który ma ułatwić wystąpienie o „unieważnienie” sakramentu małżeństwa. Znane są sytuacje, kiedy duszpasterze doradzają rozwiedzionym małżonkom pragnącym w myśl biblijnego nauczania (1 Kor 7,11) pozostać w wierności, żeby wstąpił w związek niesakramentalny, a wówczas zostaną objęci opieką duszpasterską przewidzianą dla osób żyjących w takich związkach.

Ruch Wiernych Serc [dalej: RWS], założony przez wspólnotę Trudnych Małżeństw „Sychar” we współpracy z redakcją czasopisma „Miłujcie się!”, skupia osoby, które podjęły decyzję o trwaniu w wierności pomimo niewierności współmałżonka¹. W ramach formacji RWS przy kilkunastu ogniskach „Sycharu” powstały grupy, dla których opracowano autorski program warsztatów biblijnych. Celem

* Mirosław Rucki – inżynier, doktor habilitowany, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego w Radomiu, Wydział Mechaniczny; wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Chrystusowego w Poznaniu;

¹ M. RUCKI. *Ruch Wiernych Serc. W: Przymierze małżeńskie*. Red. S. Bednarowicz. Poznań 2014 s. 197-199. Informacje o wspólnocie „Sychar” można znaleźć na stronie <<http://sychar.org>> [dostęp: 7 czerwca 2019].

pierwszego cyklu spotkań jest pomoc w przezwyciężeniu kryzysu². Obecnie opracowywany jest drugi cykl, którego hasłem przewodnim będzie samowychowanie.

1. ELEMENTY PROCESU SAMOWYCHOWANIA

Samowychowanie jest procesem, który można rozpocząć na każdym etapie rozwoju i który trwa całe życie³. Psychologiczne ujęcie zagadnienia samowychowania akcentuje ciągłość procesu wychowania, którego elementem jest praca nad sobą⁴. Za literaturą przedmiotu można przyjąć, że proces samowychowania składa się z podstawowych elementów, przedstawionych w poniższej tabeli⁵.

Tabela 1. Podstawowe elementy procesu samowychowania

Elementy	Cele	Aktywność własna	Efekty pracy nad sobą
Postrzeganie i ocena siebie	„Milczące wejrzenie w samego siebie”. Dialog wewnętrzny	Rozpoznanie i określenie aktualnego stanu własnego rozwoju	Uświadomienie sobie samemu negatywnych i pozytywnych zachowań
Wybór ideału/wzoru	Refleksja nad określeniem kierunku dążeń do własnego rozwoju	Konstruowanie/wybór ideału lub idealnego wzorca osobowego	Wybór cnót i wartości cenionych i ważnych w pracy nad samym sobą
Kierowanie sobą	Ustalenie programu i planu pracy nad własnym rozwojem	Wybór oraz stosowanie technik niezbędnych do realizacji zadań związanych z rozwojem własnej osoby	Samodzielna i systematyczna kontrola dążeń do własnego rozwoju
Autokrytyczna refleksja	Autoocena dokonujących się zmian we własnym rozwoju	Ocenianie własnych działań samowychowawczych	Umiejętność odwoływania się do etycznych pojęć dobra i zła oraz aprobowanej hierarchii wartości

Proces pracy nad sobą zaczyna się od „milczącego wejrzenia w samego siebie”, czyli od osądu sumienia, które jawi się jako obiektywne świadectwo prawdy:

Chlubą bowiem jest dla nas świadectwo naszego sumienia, bo w prostocie serca i szczerości wobec Boga, a nie według mądrości doczesnej, lecz według łaski Bożej postępowaliśmy na świecie, szczególnie względem was (2 Kor 1,12)⁶.

² TENŻE. *Program formacyjny Ruchu Wiernych Serc jako propozycja sposobu wyjścia z kryzysu*. „Teologia i Człowiek” 2019 nr 2 (w przygotowaniu).

³ Zagadnieniom samowychowania do późnej starości poświęcona jest praca zbiorowa *Samowychowanie do dojrzałej dorosłości*. Red. Z.M. Nowak, T. Olewicz. Opole 2015.

⁴ G. GODAWA. *Samowychowanie w kontekście choroby terminalnej. Studium tanatopedagogiczne. W kręgu pedagogiki katolickiej*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 27:2014 nr 1 s. 57-70.

⁵ J. KOCHEL. *Wprowadzenie do antropologii pedagogicznej. W kręgu pedagogiki katolickiej*. Opole 2018 s. 84-85.

⁶ Cytaty według Biblii Tysiąclecia.

Maria Kwiek i Iwona Nowak⁷ podkreślają, że sumieniu przeciwstawny jest egoizm, co ujmuje następująca tabela:

Tabela 2. Elementy przeciwstawne sumienia i egoizmu

Sumienie	Egoizm
Odróżnia dobro od zła	Skupia uwagę na tym, co przyjemne
Skłania do czynienia dobra, a unikania zła	Nakłania do sięgania po rzeczy przyjemne, a unikania nieprzyjemnych
Nakłania do pełnienia dobrych uczynków, nawet jeśli jest to trudne	Idzie po linii najmniejszego oporu, ulega lenistwu
Ma delikatny głos	Ma agresywny głos. Lekceważy głos sumienia
Liczy się z całym życiem człowieka, prowadzi do odpowiedzialności	Nie bierze pod uwagę całego życia, lecz jedynie chwilę obecną. Zmierza do używania życia, nie patrząc na konsekwencje
Szanuje wolność człowieka	Utożsamia wolność człowieka z robieniem tego, co mu się podoba, a to prowadzi do zniewolenia i nałogów
Wskazuje na dewizę życiową: „cokolwiek czynisz, patrz końca”	Dewizą życiową jest: „na pierwszym miejscu jestem zawsze ja”
Życie zgodne z sumieniem daje radość i zadowolenie	Uleganie egoizmowi prowadzi do niedosytu, niesmaku i goryczy

Andrzej M. de Tchorzewski zaznacza, że owo „milczenie” służy racjonalnemu przemyśleniu i podjęciu decyzji. Mimo że decyzje te nie zawsze są do końca zrozumiałe, pomagają dostrzec własne lęki i osiągnąć spokój wewnętrzny⁸. Na tym etapie człowiek odkrywa kim jest, kim chciałby być i kim powinien być.

Wybór ideału czy wzoru wymaga osobnego omówienia. W potocznym rozumieniu bowiem takie działanie może uchodzić za niedojrzałe, dziecinne poszukiwanie idola. Doświadczenie pokazuje bowiem, że ideał jest niedościgły, nierealny, tym samym niemożliwy do osiągnięcia – co pozbawia sensu samo dążenie do ideału. Tymczasem obrany wzór wcale nie musi być nierealnym obrazem idealnego, nieistniejącego charakteru. W naukach inżynierskich posługujemy się pojęciem projektu, który technicznie jest idealnym wyobrażeniem urządzenia bez wad, kosztów i zagrożeń. Włożenie wysiłku, poniesienie kosztów i akceptacja nieuniknionych wad pomniejszych prowadzi do realizacji zamysłu, czyli uczynienia zaprojektowanego urządzenia realnym, różnym od ideału, ale w większym lub mniejszym stopniu zbliżonym do niego. Brak projektu lub pomysłu (czyli nieobranie ideału) uniemożliwia podjęcie systematycznych działań w kierunku osiągnięcia celu.

⁷ M. KWIEK, I. NOWAK. *Droga czystej miłości*. Poznań 2010 s. 58-59.

⁸ A.M. DE TCHORZEWSKI. *Samowychowanie drogą osobistego rozwoju człowieka*. W: *Septuaginta pedagogiczno-katechetyczna*. Red. A. Walulik, J. Mółka. Kraków 2017 s. 193-208.

Budowanie jakiegoś urządzenia wymaga ciągłej kontroli i pomiarów. Zna-
ne jest porzekadło: „Siedem razy odmierz, jeden raz odetnij”, w którym uwidacz-
nia się konieczność ciągłego porównywania tego, co robimy do wzorca (w pracy
krawca wzorcem długości jest taśma miernicza). Nie sposób uszyć odpowiednie-
go ubrania bez pomiarów i przymiarek. A przecież ubranie ma najniższą wartość
w porównaniu do ludzkiego ciała i duszy:

[...] życie bowiem więcej znaczy niż pokarm, a ciało więcej niż odzienie.
(Łk 12,23)

Duch daje życie; ciało na nic się nie przyda. (J 6,63)

Antropologia biblijna ukazuje człowieka stworzonego na obraz i podobień-
stwo Boga, co z definicji wskazuje na Boga jako wzorzec człowieczeństwa. Widząc
katastrofalne powiększenie rozdzwiku między owym „ideałem” a rzeczywistym
stanem człowieka, Bóg dostarcza nam wzorców bliskich i dostępnych, łatwych
w stosowaniu⁹:

A Słowo stało się ciałem i zamieszkało wśród nas [...]. Boga nikt nigdy nie
widział, Ten Jednorodzony Bóg, który jest w łonie Ojca, [o Nim] pouczył.
(J 1,14-18)

Możliwe, że nasze indywidualne preferencje prowadziłyby do wyboru wzor-
ców w postaci Alaina Delona lub Louisa de Funesa. Jednak osoby te nie spełniają
podstawowego warunku „największej dokładności ustalania wartości”, gdyż same
znacznie odbiegają od obrazu Bożego, według którego zostały stworzone. Jed-
nocześnie Bóg dość jednoznacznie wskazuje na Jezusa jako wzorzec możliwy do
osiągnięcia przez ludzi:

Albowiem tych, których od wieków poznał, tych też przeznaczył na to, by się
stali na wzór obrazu Jego Syna. (Rz 8,29)

[...] za sprawą Ducha Pańskiego, coraz bardziej jaśniejac, upodobniamy się do
Jego obrazu. (2 Kor 3,18)

W tym procesie człowiek, pozostając człowiekiem, rozwija się duchowo
i zbliża do pierwotnego wzorca, którym jest Jezus Chrystus, w pełni Bóg i w pełni
człowiek.

Kolejny etap samowychowania – kierowanie sobą – obejmuje analizę indy-
widualnych działań i zachowań, a jego celem jest ustalenie programu i planu pracy
nad własnym rozwojem. Aktywność własna polega na wyborze oraz stosowaniu
metod i technik nakierowanych na rozwój osoby. Samodzielna i systematyczna

⁹ W technice przyjmuje się, że wzorzec powinien spełniać następujące warunki: niezmienność
w czasie, łatwość odtwarzania, łatwość porównywania, największa możliwa dokładność ustalania
wartości. Zob. GRUCA M. [I IN.]. *Miernictwo i systemy pomiarowe*. Częstochowa 2008 s. 13.

kontrola dążeń do indywidualnego rozwoju jest ściśle powiązana z autokrytyczną refleksją, prowadzącą do autooceny zmian dokonujących się we własnym rozwoju.

2. UTRUDNIENIA I SZANSE ZWIĄZANE Z KRYZYSEM

Celem niniejszego opracowania nie jest zbadanie przyczyn, dla których większość ludzi – jak się zdaje – nie podejmuje wysiłku samowychowania. Istotne jest to, że samowychowanie ma być pomocne w wychodzeniu z sytuacji kryzysowych, przede wszystkim związanych z kryzysem małżeńskim. Należy więc krótko scharakteryzować utrudnienia i szanse związane właśnie z kryzysem.

W języku greckim słowo κρίσις oznacza «rozdzielenie, podział, wybór, ocenę, sąd, opinię, rozpoznanie»¹⁰, co niekoniecznie musi się kojarzyć negatywnie. Jednak w języku polskim «przeżywanie kryzysu» oznacza „[...] stan zniechęcenia i utraty motywacji do życia i pracy” lub „[...] zachwianie jakiegoś systemu wartości lub pozycji czegoś”¹¹. Literatura przedmiotu wymienia szereg definicji kryzysu osoby¹², które w skrócie można opisać jako:

- niemożność osiągnięcia ważnego celu życiowego;
- traumatyczne wydarzenie, nieprzewidziane i niekontrolowane;
- okoliczności, w których osoba nie wie, jak ma zareagować;
- sytuację uniemożliwiającą działanie i blokującą możliwość świadomego wpływu na własne życie;
- dezorganizację powodującą frustrację dotyczącą ważnego celu życiowego, zaburzenie cyklu życia i nieskuteczność dotychczasowych sposobów radzenia sobie w trudnych sytuacjach;
- tymczasową utratę zdolności radzenia sobie z problemami;
- utratę równowagi psychologicznej z elementami depresji i lęku, wywołaną przez czynniki zewnętrzne;
- kontekst kliniczny związany z sytuacją, w której nie działają dotychczasowe sposoby radzenia sobie z problemami;
- wydarzenie o charakterze katastrofalnym albo serię stresów powodującą utratę równowagi psychologicznej.

Kryzys jawi się jako immanentna kategoria ponowoczesnego stylu życia, zatem w samowychowaniu chodzi o ukształtowanie stosunku człowieka do poznawanej rzeczywistości i wyrobienie umiejętności skutecznego działania w niej¹³.

¹⁰ A. i K. KORUSOWIE. *Podręcznik do nauki języka greckiego*. Warszawa – Kraków 1994 s. 263.

¹¹ *Słownik języka polskiego PWN*. <<https://sjp.pwn.pl/sjp/kryzys;2565070.html>> [dostęp: 29 października 2018].

¹² R.K. JAMES, B.E. GILLILAND. *Crisis Intervention Strategies*. Belmont 2013 s. 7-8.

¹³ K. WENTA. *Samowychowanie i samouctwo w ponowoczesnym świecie*. „Chowanna” 20:2003 nr 1 s. 99-110.

Kristi Kanel podkreśla, że w przypadkach rozwodów i separacji (w jednakowym stopniu dla osób trwających w związkach sakramentalnych lub nie) reakcją zdrowej osoby porzuconej mogą być stany dysfunkcyjne¹⁴. Można zatem zauważyć, że sytuacja kryzysowa łączy się z poczuciem bezsilności, bezradności, brakiem motywacji i sensu życia, z którym wiąże się brak poczucia sensowności podejmowania jakiegokolwiek działania. Z jednej strony oznacza to poważne utrudnienie w podejmowaniu wysiłku samowychowania, a z drugiej utrata zdolności radzenia sobie z problemami może stać się czynnikiem motywującym do podjęcia nowych działań, których wcześniej się nie podejmowało. Z powyższego wynika, że udzielenie pomocy osobie w kryzysie, połączone z zachętą do rozpoczęcia procesu samowychowania, ma duże szanse na powodzenie.

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele propozycji działań niosących pomoc osobie w kryzysie¹⁵. W przypadku RWS działania duszpasterskie, w szczególności prowadzone w ramach warsztatów biblijnych, są nakierowane na:

- odbudowę poczucia tożsamości i przywrócenie pozytywnej samooceny;
- przywrócenie poczucia sensu życia;
- reewaluację zachodzących wydarzeń (odkrycie nie tylko ich sensu, ale też waleńców pozytywnych);
- wyciszenie silnych emocji negatywnych na drodze przekierowania uwagi, a przede wszystkim przebaczenia;
- przywrócenie równowagi wewnętrznej na drodze ponownego odkrycia obszarów wewnętrzsterowności przy jednoczesnej akceptacji części obszarów pozostających poza kontrolą (zawierzenie ich Bogu daje poczucie, że one też są pod kontrolą);
- wypracowanie nowych mechanizmów radzenia sobie ze stresem, odbudowę ról społecznych i powrót do codziennych obowiązków¹⁶.

Jeśli zatem osoba uczestnicząca w warsztatach biblijnych RWS zostanie zmotywowana do poszukiwania nowego sposobu radzenia sobie z problemami i do reewaluacji wydarzeń, a szczególnie do odkrywania obszarów wewnętrzsterowności, kryzys może stać się impulsem motywującym do rozpoczęcia procesu samowychowania.

3. ZAPOCZĄTKOWANIE PROCESU SAMOWYCHOWANIA PRZY POMOCY WARSZTATÓW BIBLIJNYCH

Literatura przedmiotu podkreśla, że samowychowanie nie jest procesem samodzielnym, lecz kształtuje się w ramach procesu wychowania aranżowanego przez

¹⁴ K. KANEL. *A guide to crisis intervention*. Stamford 2015 s. 143.

¹⁵ *Tamże* s. 19-20.

¹⁶ RUCKI. *Program formacyjny Ruchu Wiernych Serc*.

różne instytucje i organizacje. Dlatego też osoby zajmujące się wychowaniem powinny nie tylko tworzyć sytuacje sprzyjające podjęciu trudu samowychowania, ale same stawać się impulsem dla jego rozpoczęcia¹⁷. Warsztaty biblijne dla RWS są opracowane w taki sposób, by uczestnicy docenili wartość samodyscypliny i systematyczności. Służą temu mechanizmy motywujące do regularnego udziału w spotkaniach oraz do samodzielnej pracy w domu. Osoby pragnące uczestniczyć w warsztatach są informowane o konieczności podejmowania systematycznego wysiłku, więc każdy uczestnik już na początku dobrowolnie godzi się na pewne samoograniczenie mające walory wychowawcze.

Uczestnik warsztatów biblijnych RWS podejmuje się trzech zadań:

- systematycznego uczestniczenia w spotkaniach raz w miesiącu;
- odrabiania zadań domowych;
- systematycznego czytania Pisma Świętego.

Zakłada się, że comiesięczne spotkania odbywają się w grupie tych samych osób, które we wrześniu rozpoczynają „kurs” trwający do sierpnia następnego roku. Pomaga to w zbudowaniu relacji i wzajemnego wsparcia w grupie, motywującego do podejmowania wysiłku wychodzenia z kryzysu. W czasie spotkań omawiane są poszczególne fragmenty Biblii, które mają związek z kryzysem, jego rozwiązaniem, a przede wszystkim świadczą o sposobach działania Boga w życiu człowieka. Ma to na celu wzbudzenie zaufania do Boga i zachęcenie uczestników do nawiązania z Nim bliskich relacji.

Spotkania biblijne wspomagają zapoczątkowanie konkretnych działań wchodzących w zakres pracy nad sobą. W szczególności służą temu zadania domowe, które zawierają zarówno pytania otwarte wymagające refleksji, jak i pytania kontrolujące postępy w rozwoju własnym i w budowaniu relacji z Bogiem. Zgodnie z elementami wyszczególnionymi w tabeli 1 uczestnik warsztatów biblijnych:

- rozpoczyna dialog wewnętrzny, oceniając, w którym miejscu się znajduje;
- podejmuje decyzję dotyczącą swojej relacji z Jezusem Chrystusem, będącym jednocześnie niedościgłym ideałem świętości i bliskim przyjacielem udzielającym konkretnej, namacalnej pomocy;
- zauważa obszary wewnątrzsterowności, nad którymi stopniowo przejmuje kontrolę zarówno odnośnie do swojego stanu wewnętrznego, jak i otaczającego świata;
- uczy się obiektywnie oceniać zmiany zachodzące w życiu, zarówno pod kątem własnych osiągnięć, jak i bezpośredniego działania Boga.

Przykładem realizacji tych założeń może być temat dotyczący przebaczenia. Zwraca się w nim uwagę na fakt, że przebaczenie jest poważnym problemem wielu ludzi, w tym katolików codziennie powtarzających słowa modlitwy: „odpuść nam

¹⁷ E. MIŚKOWIEC. *Oddziaływanie autorytetu w procesie samowychowania*. „Studia Paedagogica Ignatiana” 20:2017 nr 5 s. 249-260.

nasze winy, jako i my odpuszczamy naszym winowajcom”. Paradoksalnie znaczna liczba osób modlących się tymi słowami nie odnosi ich do własnego życia, tzn. nie widzi bezpośredniej zależności między brakiem przebaczenia a odpuszczeniem grzechów, określonej przez Jezusa jednoznacznie:

[...] jeśli nie przebaczycie ludziom, i Ojciec wasz nie przebaczy wam waszych przewinień. (Mt 6,15)

W sytuacji kryzysu małżeńskiego problem przebaczenia nabiera szczególnej wagi. Zdrada ze strony osoby najbliższej, której najbardziej się ufało, powoduje ogromne poczuciem krzywdy. Decyzja o przebaczeniu jest bardzo trudna i wymaga nie tylko przekonania o konieczności przebaczenia, ale też zmiany stanu emocjonalnego. Decyzji tej nie można podjąć „za kogoś”, każdy musi dojść do niej sam, czyli na drodze samowychowania. Na podstawie informacji zawartych w tabeli 1 można zauważyć, że należy przejść wszystkie cztery etapy składające się na samowychowanie.

W omawianym programie warsztatów biblijnych znajdują się propozycje mające na celu udzielenie wsparcia osobom pragnącym podjąć wysiłek samowychowania. Zostaną one omówione poniżej.

3.1. SAMOPOSTRZEGANIE I OCENA SIEBIE

Jak już wspomniano, osoba znajdująca się w kryzysie ma z reguły zaniżoną samoocenę i nie jest zdolna do obiektywnej analizy własnej sytuacji. Dlatego na warsztatach biblijnych rozważa się przypowieść Pana Jezusa o dłużnikach (Mt 18,21-35), opowiedzianą w kontekście nauczania o przebaczeniu. Ze względu na występujące w niej „przeliczenie” naszych win i krzywd na kwoty pieniężne, spotkanie zatytułowano: *Stać mnie na przebaczenie – 41,4 mld zł na koncie (Mt 18,24)*.

W początkowej części spotkania prowadzący wyjaśnia historyczno-religijny kontekst przypowieści, podając m.in. ekwiwalenty pieniężne podanych kwot. Ma to podwójne znaczenie: po pierwsze uwaga z poczucia krzywdy zostaje przekierowana na podliczanie pieniędzy, po drugie porównanie kwot darowanego i niedarowanego długu jest bardzo pogładowe. Zadłużenie między sługami (100 denarów) jest mniej więcej zbliżone do kwoty wynagrodzenia za 100 dni roboczych, czyli około 4 miesiące pracy niewykwalifikowanego robotnika. Jest to zatem suma możliwa do spłacenia w krótszym lub dłuższym czasie. Zadłużenie wobec króla wynosi natomiast 10 tys. talentów, co odpowiada około 30 tonom złota, których wartość na dzień przygotowania tego studium oszacowano na 41,4 mld zł. Ta kwota jawi się jako niewyobrażalnie duża, absolutnie niemożliwa do spłacenia przez zwykłego człowieka, będącego najemnym pracownikiem.

Zaniżona samoocena jest charakterystyczną cechą kryzysu. Osoba zdradzo-
na i porzucona wie, jak negatywnie jest oceniana przez współmałżonka, słyszy

wiele pretensji (często niesłusznych) i nierzadko nie znajduje wsparcia u osób najbliższych. W tej sytuacji najlepszą i jedyną obiektywną oceną „wartości” człowieka jest ocena Pana Boga, przedstawiona obrazowo w wielu wypowiedziach Jezusa Chrystusa. Przypowieści i czyny Jezusa rozważane w ramach warsztatów biblijnych ukazują, że Jego decyzją było oddanie życia za każdego człowieka bez wyjątku. Osoba w kryzysie ma poczucie, że odarto ją ze wszystkiego, tymczasem Jezus mówi: „[...] cóż za korzyść ma człowiek, jeśli cały świat zyska, a siebie zatraci lub szkodę poniesie?” (Łk 9,25). Oferta Jezusa nie jest bez pokrycia, ponieważ On zapłacił najwyższą cenę – oddał życie, by nas wykupić z niewoli grzechu. To, co On zrobił, jest warte więcej niż wszystko: „[...] sprzedał wszystko, co miał, i kupił ją” (dwukrotnie w Mt 13,44-46).

W ten sposób określona zostaje wartość osoby ludzkiej – także osoby zdradzonej i przeżywającej kryzys. Jest ona tak wysoka, że Syn Boży postanowił zapłacić za każdego człowieka najwyższą cenę – własnego życia. Zrozumienie tego w znacznym stopniu obiektywizuje ludzkie samopostrzeżenie i samoocenę.

3.2. WYBÓR WZORU

Jak już wspomniano, wzorzec musi być nie tylko realny i niezmienny, ale winien cechować się największą dokładnością odwzorowania i najwyższą dostępnością. Pewną trudność nastęrcza wykreowany przez pobożność ludową wyidealizowany obraz Maryi, której przypisuje się liczne cechy niekoniecznie przez nią posiadane. Wprawdzie w ramach np. Ruchu Światło-Życie lansuje się bardziej konkretne odniesienie do biblijnego obrazu Matki Bożej, jednak wobec skąpych wiadomości na Jej temat wykorzystanie Jej jako wzorca jest utrudnione.

Odniesienie do Jezusa Chrystusa jako wzorca jest jak najbardziej uprawnione i dotyczy stwierdzonego faktu, że został On doświadczony „[...] we wszystkim na nasze podobieństwo, z wyjątkiem grzechu” (Hbr 4,15). Zatem Jezus nie jest jakimś odizolowanym od rzeczywistości, szczęśliwym bytem niezającym problemów, jest jednym z nas: tak samo cierpiał, tak samo doznał zdrady, tak samo przeżywał kryzys i potrzebował pomocy z zewnątrz (aniołowie usługiwali Mu, zob. Mt 4,11). Znacznym ułatwieniem jest zalecenie św. Pawła: „Bądźcie naśladowcami moimi, tak jak ja jestem naśladowcą Chrystusa” (1 Kor 11,1). Św. Paweł nie oczekuje, że stanie się wzorem we wszystkim, ale chce być wzorem w naśladowaniu Chrystusa. Cechy Chrystusa można rozpoznać w działaniu wielu postaci biblijnych, które bardziej lub mniej nieudolnie starały się wypełniać wolę Boga. Dlatego wśród pytań dotyczących postaci z przestudiowanych fragmentów Biblii umieszczono m.in. następujące:

- Czy trwanie w wierności Bogu było trudne dla Mojżesza? Czy jest trudne (trudniejsze/łatwiejsze) dla mnie?

– Czy wystrzeżenie się rozpusty było trudne dla św. Pawła? Czy jest trudne (trudniejsze/łatwiejsze) dla mnie?

Uczestnicy odkrywają, że wybierając Jezusa jako wzór, mają obiektywne i skuteczne narzędzie odniesienia do własnych problemów. Dzięki temu mogą rozpocząć kształtowanie w sobie nowych wzorców postępowania, zachowania, reagowania, podejmowania decyzji, które będą dla nich elementem wychodzenia z kryzysu i powrotu do normalnego życia.

3.3. KIEROWANIE SOBĄ

Zagadnienie kierowania sobą jest elementem problemu zdefiniowania obszaru wewnątrzsterowności przy obiektywnej ocenie czynników zewnętrznych, na które nie mamy wpływu. Samodzielna i systematyczna kontrola dążeń do własnego rozwoju jest zarówno efektem, jak i środkiem osiągnięcia umiejętności kierowania sobą. Podstawowa trudność, która pojawia się w tym obszarze, wynika z błędnego rozumienia pracy nad sobą jako „dogadzania Panu Bogu”, a także z niedoprecyzowania pojęć «chcieć» i «musieć» w języku polskim. Dlatego też warsztaty biblijne RWS zawierają odniesienia do tych zagadnień.

Przede wszystkim grzech jest ukazany przez Biblię jako coś, co uderza w innych ludzi, a prawość ludzka jako korzystna dla innych. Pismo Święte mówi:

Gdy zgrzeszysz, co ty Mu zrobisz? Czy zaszkodzisz Mu mnóstwem grzechów? Czy dajesz Mu co, gdyś jest prawy? Czy otrzyma coś z twojej ręki? Podobnych do ciebie złość twa dosięga a twoja prawość ludziom pomaga. (Hi 35,6-8)

Zadowolenie Boga z nas dotyczy naszej relacji z Nim, a nie naszego zachowania czy nawet pracy nad sobą. Bardzo bliski wielu uczestnikom okazał się przykład z życia: kiedy dziecko nieudolnie zrobi dla mamy laurkę z błędami ortograficznymi, mama jest szczęśliwa i nie krytykuje ani błędów, ani niskiego poziomu artystycznego. Dziecko włożyło w tę pracę coś najważniejszego: dało mamie cząsteczkę siebie. Dlatego też motywacja pracy nad sobą musi zawierać ten właśnie element: pragnienie dawania coraz więcej siebie Panu Bogu.

Nadmierna „obowiązkowość” jest częstym problemem osób w kryzysie. Wielu ludzi doznaje ulgi, kiedy zaczyna rozumieć swoją wolność i związany z nią brak przymusu. Odbywa się to często na poziomie językowym poprzez przyswojenie schematu: „Ja nie muszę, ja chcę”. Niestety, sprowadzenie kierowania sobą do poziomu „chcę” prowadzi do egoizmu, a słowo „muszę” jest wyrzucane z podświadomości, mimo że nie zawsze oznacza przymus. W języku polskim używamy terminu «muszę» również w sytuacjach konsekwentnego wykonania podjętej decyzji, np.: „Jadę do Warszawy, więc muszę wsiąść do pociągu”. Nie ma w tym przymusu, tylko konieczność podjęcia danego działania, bez którego cel nie zostanie

osiągnięty. W tym właśnie znaczeniu rzeczniczy wyższości «chcieć» nad «musieć», sami tego nie zauważając, mówią: „Musisz chcieć”.

W rzeczywistości chodzi jednak o zupełnie inne pojęcie, które w Polsce znacznie rzadziej jest wykorzystywane niż np. w USA. Chodzi o podejmowanie decyzji woli i dokonywanie wyborów. Wolna decyzja nie może być wynikiem przymusu, tak samo trwanie w tej decyzji jest ponawianiem swojego wyboru, a nie przymusem. Tożsamość chrześcijanina nie wynika z tego, że w dzieciństwie został ochrzczony, ale z tego, że świadomie i dobrowolnie każdego dnia wybiera trwanie w Chrystusie. Jak wskazuje *Katechizm Kościoła katolickiego*, świadome i dobrowolne trwanie w grzechu ciężkim odbiera nawet osobom ochrzczonym możliwość dostąpienia zbawienia, „[...] nasza wolność ma bowiem moc dokonywania wyborów nieodwracalnych, na zawsze”¹⁸.

Podobnie jest z małżeństwem. Mężczyzna jest żonaty, a kobieta zamężna nie dlatego, że chcą lub muszą, ale dlatego, że w pewnym momencie podjęli decyzję i konsekwentnie w niej trwają. W tym kontekście kierowanie sobą sprowadza się do ciągłego uczenia się i ćwiczenia w podejmowaniu decyzji w ramach wolności dziecka Bożego (Ga 5,1). Motywacją powzięcia tej czy innej decyzji ma być szeroko rozumiane dobro drugiej osoby, odniesione do obiektywnego wzorca, którym jest Jezus Chrystus ze swoją ofertą przewyższającą wartość wszystko.

3.4. AUTOKRYTYCZNA REFLEKSJA

Z obserwacji wynika, że wielu Polaków wychowanych w wartościach katolickich ma skłonność do zaniżania oceny własnych działań samowychowawczych w oczekiwaniu na wyższą ocenę innych. Niestety, prowadzi to do frustracji ujawniającej fałszywość takiego postępowania: „Ja siebie oceniam skromnie, a nikt tego nie docenia!” Poza tym poniżanie samego siebie prowadzi do niesłusznego osądzania innych ludzi, co zauważył św. Paweł, pisząc:

Niech was nikt nie potępia, kto ma upodobanie w poniżaniu samego siebie.
(Kol 2,18)

Obiektywnie, czyli w odniesieniu do słowa Bożego, poniżenie siebie ma wartość tylko wobec majestatu Bożego, który z definicji przewyższa wszelkie ludzkie pojęcie. Św. Jakub pisze o tym jednoznacznie: „Uniźcie się przed Panem, a wywyższy was” (Jk 4,10). Jednak „uniżenie przed Panem” nie jest elementem autokrytycyzmu, ale poprawnym umiejscowieniem siebie w stosunku do Boga, który

¹⁸ *Katechizm Kościoła katolickiego*. Poznań 1992 pkt 1861.

z wysokości swojego majestatu pochyla się nad uniżonym człowiekiem¹⁹. Paradoks uniżenia grzesznika przed Bogiem i jego wywyższenia został rozwiązany przez Jezusa Chrystusa i nie wymaga z naszej strony autokrytycyzmu:

Jeśliby nawet ktoś zgrzeszył, mamy Rzecznika wobec Ojca – Jezusa Chrystusa sprawiedliwego. (1 J 2,1)

Sakrament spowiedzi przewiduje rachunek sumienia jako warunek konieczny, ale to dotyczy zupełnie innego obszaru.

Dopiero w odniesieniu do biblijnych wzorców autokrytyczna refleksja zaczyna być konstruktywna. Św. Paweł zachęca:

Każdy zaś niech bada własne postępowanie, a wtedy będzie miał uzasadnienie chluby wyłącznie w sobie samym, a nie w porównaniu z drugim. (Ga 6,4)

Zauważmy, że własne postępowanie może być powodem do chluby, jeśli dokonuje się w ramach działania łaski uświęcającej i jest zmotywowane miłością Boga i bliźniego.

Odnotować należy, że relatywizm lansowany przez takie nauki, jak antropologia kulturowa, i coraz bardziej przez media w znacznym stopniu utrudnia odwoływanie się do etycznych pojęć dobra i zła oraz aprobowanej hierarchii wartości. Biorąc pod uwagę, że Jezus Chrystus jest jedynym człowiekiem, który po śmierci powstał z martwych (co jest udokumentowane na 100% z niepewnością 10^{-83})²⁰, to zaproponowana przez Niego hierarchia wartości ma wyjątkowy charakter. Dotyczy bowiem nie tylko zewnętrznych zachowań i czynów człowieka, jak każde prawo stanowione, i nie tylko wewnętrznych postaw, jak prawo Boże nadane na Synaju (np. Kpł 19,8), ale sięga poza zasłonę śmierci i rzutuje na życie wieczne (np. Rz 6,22). Dlatego też propozycja autokrytycznej refleksji w programie warsztatów biblijnych RWS jest jednoznacznie odniesiona do biblijnych pojęć dobra i zła (w tym grzechu i sprawiedliwości) oraz aprobowanej przez Kościół katolicki objawionej hierarchii wartości.

4. ODNIESIENIE DO ANTROPOLOGII PEDAGOGICZNEJ

Termin «antropologia pedagogiczna» pojawił się w pedagogice niemieckiej pod koniec pierwszej połowy XX w. i był ściśle powiązany z antropologią filozoficzną oraz pedagogiką kulturową, dlatego też metodologia antropologii pedagogicznej

¹⁹ Tę – po ludzku – paradoksalną życzliwość Wszechmogącego względem człowieka opisano szczegółowo w artykule M. RUCKI, K. SZYMAŃSKI. *Monotrynitarnie powitanie w Apokalipsie*. „Scriptura Sacra” 19:2015 s. 183-197.

²⁰ G. FANTI, E. MARINELLI. *Results of a Probabilistic Model Applied to the Research carried out on the Turin Shroud*. III Congresso Internazionale di Studi sulla Sindone, Torino, 5-7 Giugno 1998.

jest powiązana z hermeneutyką i fenomenologią²¹. Obecnie można zauważyć bardzo silne zależności między naukami pedagogicznymi a filozofią, teologią, antropologią, naukami przyrodniczymi, psychologią itp.²²

Antropologia pedagogiczna jest dziedziną wiedzy, która podejmuje refleksję nad z góry przyjmowanymi i przez to często niewyartykułowanymi obrazami człowieka, funkcjonującymi w obrębie rozmaitych dyscyplin naukowych²³. Aktualnie istnieje wiele jej definicji, są też duże rozbieżności w proponowanej metodologii i metodach badawczych. Badania antropologów z Anglii, Francji, Rosji, USA i Niemiec pokazują, że można rozpatrywać antropologię pedagogiczną jako²⁴:

- metodologię nauk o wychowaniu i swoistą podstawę pedagogiki ogólnej;
- jednolitą i systemową wiedzę o człowieku wychowywanym i wychowującym oraz samodzielny kierunek o nauczaniu;
- integracyjną naukę o człowieku – podmiocie i przedmiocie kształcenia;
- naukę uogólniającą różnorodną wiedzę o człowieku – podmiocie wychowania;
- antropologię pedagogiczną i międzykulturową, która systematyzuje i podsumowuje cały system wiedzy, umożliwiający regulowanie zarówno problemu „ja”, jak i problemu współzależności „ja” z innymi „ja” oraz pracę w systemie „człowiek-człowiek”.

Andrei Harbatski, podkreślając, że Konstanty Uszyński był twórcą antropologii pedagogicznej, odnotowuje jego opinię o chrześcijańskich korzeniach pedagogiki:

Prawdziwa postępową szkoła jest najmniej sprzeczna z zasadami religii prawosławnej, mającej swe historyczne uzasadnienie i zwracającej się przede wszystkim do uczuć człowieka [...]. Pedagogika chrześcijańska staje się podstawą dla istniejących systemów wychowawczych²⁵.

Praca z osobami w kryzysie wymaga szczególnego uwzględnienia ich sytuacji, przykrych doświadczeń, stanu emocjonalnego oraz przekonań. Biorąc pod uwagę regulowanie problemu „ja” oraz problemu współzależności „ja” z innymi „ja”, jako główny cel warsztatów biblijnych RWS wykorzystano w nich wielorakie odniesienia empiryczne. Nie przyjmuje się *a priori* chrześcijańskiej hierarchii wartości bez gruntownego, sprawdzalnego uzasadnienia wynikającego z namacalnego działania Boga w historii ludzkości i poszczególnych osób. Odniesienie do tekstów biblijnych jest poprzedzone analizą rzetelności przekazu (stopień skażenia tekstu,

²¹ J. KUŹMA. *Scholiologia: zarys koncepcji ogólnej nauki o szkole*. Kraków 2018 s. 125.

²² Zob. np. S. PALKA. *Pogranicza pedagogiki i nauk pomocniczych*. Kraków 2004.

²³ M. LIPOWICZ. *Pedagogiczna antropologia jako prewencja ryzyka egzystencjalnego – krytyczne ujęcie techno-progresywnych dyskursów wokół sztucznej inteligencji i moralnego ulepszenia*. „Studia Paedagogica Ignatiana” 20:2017 nr 1 s. 73-101.

²⁴ A. HARBATSKI. *Antropologia pedagogiczna i (między)kulturowa jako samodzielna dziedzina stworzona przez Konstantego Uszyńskiego*. „Edukacja Międzykulturowa” 8:2018 nr 1 s. 63-75.

²⁵ Tamże.

wiarygodność spisanego świadectwa itp.), a realność opisywanych w Biblii wydarzeń jest potwierdzana za pomocą źródeł pozabiblijnych (historia, archeologia itp.). Dzięki temu następuje obiektywizacja doświadczeń rozpatrywanych postaci, które zaufały Bogu, i konkretyzacja działania Boga w życiu ludzi. W ten sposób stan emocjonalny człowieka w kryzysie przestaje być przeszkodą w reewaluacji swojej sytuacji i związanych z nią relacji międzyludzkich.

Wiedza ludzi o Bogu obejmuje tylko to, co Bóg chce i może człowiekowi objawić. Jak wynika z nauczania Jezusa Chrystusa, tylko On, będąc Bogiem, ma prawdziwą wiedzę o Bogu:

Boga nikt nigdy nie widział, Ten Jednorodzony Bóg, który jest w łonie Ojca, [o Nim] pouczył. (J 1,18)

Ta wiedza jest dostępna na wyciągnięcie ręki, a jej wykorzystanie w przezwyciężaniu kryzysu i w procesie samowychowania jest zgodne z założeniami antropologii pedagogicznej, choć w pewnym sensie burzy relatywizm wprowadzany przez antropologię kulturową. Obiektywnym punktem odniesienia staje się bowiem Ktoś, kto z miłości nas stworzył, z miłości dał się za nas okrutnie zamordować i w mocy zmartwychwstał, potwierdzając m.in. własną tożsamość jako Sędziego żywych i umarłych (Dz 17,31). Wobec takiego uwierzytelnienia nasze kulturowe przyzwyczajenia, przekonania i ograniczenia (które nieraz przyczyniają się do pogłębiania kryzysu) przestają mieć znaczenie.

PODSUMOWANIE

Warsztaty biblijne dla RWS są opracowane w odpowiedzi na potrzebę niesienia pomocy duszpasterskiej osobom przeżywającym kryzys małżeński i pragnącym pozostać w wierności Bogu, Kościołowi i współmałżonkowi. Fragmenty Biblii są dobrane w taki sposób, by ukierunkować myślenie uczestników na przywrócenie równowagi wewnętrznej i wypracowanie nowych mechanizmów radzenia sobie ze stresem. W odróżnieniu od „pozytywnego myślenia”, które przypomina „zaklinanie rzeczywistości”²⁶, warsztaty ukazują działanie Boga w historii innych ludzi w celu umożliwienia realnego działania Boga w życiu uczestników. Idzie za tym odbudowa ról społecznych i powrót do codziennych obowiązków.

Kolejnym obszarem formacji RWS będzie podjęcie wysiłku samowychowania. Cztery etapy na drodze samowychowania zostaną osadzone w tekstach biblijnych i licznych przykładach realnego działania Boga w życiu osób podejmujących decyzje w oparciu o objawioną hierarchię wartości. Uczestnicy nauczą się obiektywizowania samooceny, wybierania wzoru do naśladowania i podążania za nim,

²⁶ Zob. np. K. LITWIŃSKI. *3 sposoby na to, żeby Twoje słowa miały moc*. <<https://krzysztofli-twinski.pl/3-sposoby-na-to-zeby-twoje-slowa-mialy-moc/>> [dostęp: 8 grudnia 2018].

a także kierowania sobą w oparciu o miłość Boga i bliźniego (w wolności wyborów, bez przymusu i niezależnie od chwiejnego „chcienia”). Narzędziem do podtrzymywania osiągniętego stanu i dalszego rozwoju dla uczestników warsztatów będzie odniesiona do Boga autokrytyczna refleksja, której nauczą się na drodze systematycznego wykonywania odpowiednio skonstruowanych zadań domowych.

BIBLIOGRAFIA

- FANTI G., MARINELLI E., *Results of a Probabilistic Model Applied to the Research carried out on the Turin Shroud*. III Congresso Internazionale di Studi sulla Sindone, Torino, 5-7 Giugno 1998.
- GODAWA G., *Samowychowanie w kontekście choroby terminalnej. Studium tanatopedagogiczne. W kręgu pedagogiki katolickiej*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 27:2014 nr 1 s. 57-70.
- GRUCA M. [I IN.], *Miernictwo i systemy pomiarowe*. Częstochowa 2008.
- HARBATSKI A., *Antropologia pedagogiczna i (między)kulturowa jako samodzielna dziedzina stworzona przez Konstantego Uszyńskiego*. „Edukacja Międzykulturowa” 8:2018 nr 1 s. 63-75.
- JAMES R.K., GILLILAND B.E., *Crisis Intervention Strategies*. Belmont 2013.
- KANEL K., *A guide to crisis intervention*. Stamford 2015.
- KOCHEL J., *Wprowadzenie do antropologii pedagogicznej. W kręgu pedagogiki katolickiej*. Opole 2018.
- KORUSOWIE A. I K., *Podręcznik do nauki języka greckiego*. Warszawa – Kraków 1994.
- KUŹMA J., *Scholiologia: zarys koncepcji ogólnej nauki o szkole*. Kraków 2018.
- KWIEK M., NOWAK I., *Droga czystej miłości*. Poznań 2010.
- LIPOWICZ M., *Pedagogiczna antropologia jako prewencja ryzyka egzystencjalnego – krytyczne ujęcie techno-progresywnych dyskursów wokół sztucznej inteligencji i moralnego ulepszenia*. „Studia Paedagogica Ignatiana” 20:2017 nr 1 s. 73-101.
- LITWIŃSKI K., *3 sposoby na to, żeby Twoje słowa miały moc*. <<https://krzysztoflitwinski.pl/3-sposoby-na-to-zeby-twoje-slowa-mialy-moc/>> [dostęp: 8 grudnia 2018].
- MISKOWIEC E., *Oddziaływanie autorytetu w procesie samowychowania*. „Studia Paedagogica Ignatiana” 20:2017 nr 5 s. 249-260.
- PALKA S., *Pogranicza pedagogiki i nauk pomocniczych*. Kraków 2004.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych (Biblia Tysiąclecia)*. Poznań 1991⁴.
- RUCKI M., SZYMAŃSKI K., *Monotrynitarnie powitanie w Apokalipsie*. „Scriptura Sacra” 19:2015 s. 183-197.
- RUCKI M., *Program formacyjny Ruchu Wiernych Serc jako propozycja sposobu wyjścia z kryzysu*. „Teologia i Człowiek” 2019 nr 2 (w przygotowaniu).
- RUCKI M., *Ruch Wiernych Serc. W: Przymierze małżeńskie*. Red. S. Bednarowicz. Poznań 2014 s. 197-199.
- Samowychowanie do dojrzałej dorosłości*. Red. Z.M. Nowak, T. Olewicz. Opole 2015.

Słownik języka polskiego PWN. <<https://sjp.pwn.pl/sjp/kryzys;2565070.html>> [dostęp: 29 października 2018].

TCHORZEWSKI A.M. DE, *Samowychowanie drogą osobistego rozwoju człowieka*. W: *Septuaginta pedagogiczno-katechetyczna*. Red. A. Walulik, J. Mółka. Kraków 2017 s. 193-208.

WENTA K., *Samowychowanie i samouctwo w ponowoczesnym świecie*. „Chowanna” 20:2003 nr 1 s. 99-110.

Wspólnota Trudnych Małżeństw SYCHAR. <<http://sychar.org>> [dostęp: 7 czerwca 2019].

SELF-EDUCATION IN CRISIS:
A PROPOSAL FOR THE MOVEMENT OF FAITHFUL HEARTS

S u m m a r y

In the paper, self-education is described as a proposal for the Biblical course conducted with the Movement of Faithful Hearts. Members of MPH are determined to stay faithful toward spouse, God and Church despite adultery, divorce and abandonment. Self-education appears to be a stage of overcoming the crisis, a chance to restore relations with God and people. Four elements of self-education (critical self analysis, choice of a role model, self-control and autocritical reflection) were included into the Biblical course.

Słowa kluczowe: antropologia pedagogiczna, samowychowanie, wierność, małżeństwo, kryzys małżeński.

Key words: pedagogical anthropology, self-education, faithfulness, marriage, marital crisis.